

Πρόλογος

Είναι κοινός τόπος ότι η κρίση ενίσχυσε τις δυνάμεις της διαφοροποίησης και της κατάτμησης στην ελληνική κοινωνία διαταράσσοντας με πρωτοφανή τρόπο το πολιτικό σκηνικό. Σήμερα πλέον είμαστε μπροστά σε ένα κατακερματισμένο πολιτικό τοπίο. Οι δομές των κομμάτων εξουσίας που αναδείχθηκαν την περίοδο της Μεταπολίτευσης έχουν ρευστοποιηθεί. Από τα θραύσματά τους αλλά και από νέα υλικά πλάθεται πλέον μία νέα πολιτική πραγματικότητα. Και αν η κατάτμηση του πολιτικού πεδίου έγινε γρήγορα και χαρακτηρίστηκε από απότομη κορύφωση, εξίσου σύντομη μπορεί να είναι μια αντίροπη διαδικασία ενοποίησης των νέων πολιτικών δυνάμεων που ήρθαν στο προσκήνιο.

Οφείλονται οι τεκτονικές αλλαγές στην πολιτική σκηνή μόνο στη δημοσιονομική κρίση; Σίγουρα όχι. Η δημοσιονομική κρίση λειτούργησε ως καταλύτης εξελίξεων σε ένα ήδη ραγισμένο πολιτικό σύστημα. Ενεργοποίησε με άλλα λόγια ένα εκρηκτικό μείγμα διαψεύσεων, απογοητεύσεων, αντιρρήσεων, ένα απόθεμα εκκρεμών διαφορών και ανταγωνισμών που σιγόβραζαν κάτω από τη σπιλνή επιφάνεια της πολιτικής καθιστώντας την περισσότερο εύθραυστη από ό,τι η συναινετική ρητορική άφηνε να φανεί. Ένα κρίσιμο ερώτημα λοιπόν είναι πώς παρήχθησαν οι ρωγμές. Και πώς καλύπτονταν κάτω από μια φαινομενική αίσθηση ενότητας και ισορροπίας. Πώς διατηρήθηκε για τόσο μεγάλο διάστημα η σταθερότητα του πολιτικού καθεστώτος που εγκαθιδρύθηκε τη Μεταπολίτευση για να βρεθεί τόσο απότομα στα όρια της κατάρρευσης την περίοδο των «μνημονίων» και της επιτήρησης.

Το ζήτημα είναι πολυπαραγοντικό και ξεπερνά κατά πολύ τον στενό χρονικό ορίζοντα της ίδιας της δημοσιονομικής κρίσης. Για αυτό και η κατανόηση της κρίσης και των επιπτώσεών της απαιτεί την ιστορικοποίησή της. Οι πιο σημαντικοί παράγοντες

των ρωγμών που οδήγησαν στις σημερινές διασπάσεις είναι δομικοί, ανήκουν σε άλλη τάξη χρόνου από τη συγκυρία της κρίσης, πολλοί δε από αυτούς είναι υπόγειοι και αναφέρονται στις κοινωνικές σχέσεις και τη συναρμογή τους με την πολιτική. Η κοινωνία δεν κοιμάται σε περιόδους σταθερότητας των πολιτικών θεσμών και υποβάθμισης της συμμετοχής των πολιτών στην επίσημη πολιτική. Αντίθετα, όλες εκείνες οι διαφοροποιητικές διεργασίες που παράγουν εντάσεις, αμφισβητήσεις και ανταγωνισμούς, όλες αυτές οι μικρές και μεγάλες αντιστάσεις στις βιοπολιτικές ρυθμίσεις που συνιστούν τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται το επίσημο πολιτικό σύστημα τροφοδοτούν υπόγειες δυναμικές που οδηγούν στην κοινωνική και πολιτική αλλαγή.

Ορισμένους από αυτούς τους παράγοντες ανιχνεύει και ο παρών τόμος εστιάζοντας την προσοχή στην περίοδο πριν από την κρίση και εξετάζοντας την πολλαπλά διαφοροποιημένη κοινωνία, ως μήτρα κοινωνικών και πολιτικών εντάσεων και ανταγωνισμών. Τους προσεγγίζει εστιάζοντας στο μικροεπίπεδο, στο χαμηλό επίπεδο των αφανών πολιτικών της καθημερινότητας. Και επιχειρεί να τους κατανοήσει από τη σκοπιά της καθημερινής εμπειρίας και των συχνά δυσανάγνωστων επιλογών και αθέατων πολιτικών κινήσεων συλλογικών και ατομικών υποκειμένων που είναι τοποθετημένα στις κοινωνικές περιφέρειες και διεκδικούν το διαφορετικό.

Οι συγγραφείς του τόμου ξεκινούν από ποικίλες αφητηρίες – το σύνορο, την εθνοπολιτισμική ταυτότητα, το φύλο, το σώμα και τη σεξουαλικότητα- για να μιλήσουν για διαδικασίες διαφοροποίησης σε πολλαπλά επίπεδα – διεθνικό, εθνικό, τοπικό, δι-απροσωπικό. Αναλύουν την εμπειρία της διαφοράς καθώς και τη διαπραγμάτευση των κοινωνικών και πολιτικών της προεκτάσεων από ποικίλες κατηγορίες υποκειμένων – κατοίκους της ελληνοαλβανικής και ελληνοτουρκικής μεθορίου, πολιτικούς πρόσφυγες, ξένες μετανάστριες, Αθηναίους νεοαστούς, θαλασσαιμικούς που κινητοποιούνται στο πλαίσιο του αναπηρικού κινήματος, άτεκνες ενήλικες γυναίκες και ομόφυλα ζευγάρια που διεκδικούν μια άλλη προσέγγιση του γάμου και της μητρότητας πέρα από την κυρίαρχη βιοπολιτική. Οι περισσότεροι προσεγγίζουν

τα παραπάνω ζητήματα εστιάζοντας στο εθνογραφικό παρόν ενώ κάποιοι άλλοι τα εξετάζουν στο παρελθόν, προσφέροντας έτσι ιστορικό βάθος στην ανάλυση. Δείχνουν έτσι πώς τα πεδία αυτά διαπραγματεύονται της διαφοράς συνιστούν σημαντικές ε-κβολές του κοινωνικού στο πολιτικό.

Μέσα από το πρίσμα της διαφοράς, λοιπόν, αυτός ο συλλογι-κός τόμος κάνει κάποιες βασικές διαπιστώσεις για το κοινωνικό και πολιτισμικό υπέδαφος της πολιτικής. Οι συγγραφείς του τόμου δείχνουν πώς οι ατελείς διευθετήσεις της διαφοράς αφή-νουν πολλές εκκρεμότητες, που συσσωρεύονται στη σφαίρα της άτυπης, καθημερινής κοινωνικότητας και διαμορφώνουν ένα ση-μαντικό απόθεμα δυνητικής ή λανθάνουσας πολιτικοποίησης – όπως και ένα πλεόνασμα αντιρρητικής, σκέψης. Έτσι ανιχνεύουν υπόγειες κοινωνικές διεργασίες και αθέατες πολιτικές δυναμι-κές, που εκθέτουν τις αντιφάσεις της επίσημης εθνικής ομοιο-μορφίας και ελέγχουν κριτικά την πολιτισμική οικειότητα του εθνικού κράτους. Περιγράφουν, εν ολίγοις, τη μεταπολιτευτική ελληνική κοινωνία ως μία μεγάλη δεξαμενή εκκρεμών διαφορών.

Επιχειρώντας τη σύνδεση του τόμου με τη σημερινή κοινωνι-κή και πολιτική συγκυρία, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η ενδελεχής ματιά στην αθέατη όψη της πολιτικής που προτείνεται στον παρόντα τόμο αποτελεί χρήσιμο κλειδί για να κατανοή-σουμε τις τρέχουσες εξελίξεις. Μπορεί οι διαδικασίες διαφορο-ποίησης, όχι απλώς να συνεχίζονται, αλλά και να εντείνονται, μπορεί το περιεχόμενό τους να αλλάζει καθώς στις παλιές δια-φορές προστίθενται νέες, μπορεί η συναίρεση παλιών και νέων διαφορών να είναι προβληματική και να λειτουργεί σε κάποιες περιπτώσεις σε βάρος των παλιότερων –οι οποίες αποτελούν και το αντικείμενο του παρόντος τόμου-, ωστόσο το σημαντικότερο ίσως είναι ότι στη διάρκεια της κρίσης άλλαξε ο τρόπος διευθέ-τησης των εκκρεμών διαφορών. Το πολιτικό σύστημα έχασε –για πόσο διάστημα και σε ποιο βαθμό μένει να το δούμε– την ικα-νότητα να τακτοποιεί τις συσσωρευμένες εκκρεμότητες σε ένα σιωπηρό, ανεπίσημο και ελεγχόμενο περιθώριο. Έτσι οι διαφο-ρές, κυρίως νέες αλλά και παλιές, πήραν εκρηκτικές διαστάσεις. Στη συγκυρία της κρίσης οι πολλαπλές εκκρεμότητες που συσ-

σωρεύονταν στο ανεπίσημο περιθώριο ανασημασιοδοτήθηκαν, σε κάποιες περιπτώσεις αθροίστηκαν με το πλέγμα των νεότερων διεκδικήσεων και εκδηλώθηκαν εισβάλλοντας στην κεντρική πολιτική σκηνή. Συναντήθηκαν με ποικίλες μορφές πολιτικής δράσης και κινητοποίησης –οι οποίες περιλάμβαναν από τις ιστορικές μορφές της «συνέλευσης», της κατάληψης», της «διαδήλωσης» και της «εξέγερσης» μέχρι τις πιο πρόσφατες της ακηδεμόνευτης, σιωπηρής εκδήλωσης διαμαρτυρίας και της «πλατείας»–, για να διαμορφώσουν ένα συγκρουσιακό ρεύμα. Οι ρωγμές άνοιξαν και ήρθαν στο προσκήνιο, για να θυμηθούμε τη διατύπωση του James Scott, οι «κρυφές μεταγραφές» της πραγματικότητας – άτακτες και συχνά ανεπεξέργαστες, ασεβείς μέσα στην αμετροπέειά τους, κάποιες ριζικά καινοτόμες, κάποιες άλλες επικίνδυνες στην ιδεολογική τους σύγχυση, όλες αφόρητα πολιτικές. Αυτό το υπόγειο, και εν πολλοίς ιστορικά σιωπηρό, ρεύμα φανερώθηκε ως ευθέως ανταγωνιστική δύναμη και με πολλαπλασιασμένη ισχύ διεκδίκησε τη ριζική αναδιάρθρωση της πολιτικής πραγματικότητας. Είμαστε πλέον σε φάση επαναπροσδιορισμού της πολιτικής, μπροστά σε μία νέα τάξη του επίσημου πολιτικού φαινοσθαί.

Ο παρών τόμος είναι μέρος της σειράς *Αναθεωρήσεις του πολιτικού*. Μαζί με τους άλλους δύο τόμους –τα *Ελληνικά παράδοξα* και τις *Μεταμορφώσεις του εθνικισμού*– εφαρμόζει την οπτική και τα θεωρητικά εργαλεία της σύγχρονης κοινωνικής ανθρωπολογίας καθώς και της κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας πάνω στην ελληνική κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, μακριά από εξιδανικεύσεις, με εξωστρέφεια, συγκριτικό προσανατολισμό, κατανοητική διάθεση και κριτική ενάργεια, και σε συνομιλία με την πολιτική επιστήμη και άλλους κλάδους των κοινωνικών επιστημών. Ύπ' αυτή την έννοια και αυτός ο τόμος, όπως και οι δύο προηγούμενοι, απευθύνεται σε ένα ευρύ ακροατήριο στο πεδίο των κοινωνικών και ανθρώπινων επιστημών.

Η υλοποίηση αυτού του εκδοτικού εγχειρήματος ήταν μακρά, κοπιαστική και περιπετειώδης. Πέρα από τις ευχαριστίες που αναφέρονται στον πρώτο τόμο της σειράς θα ήθελα να ευχαρι-

στήσω τους συγγραφείς του τόμου για την υπομονή τους καθώς και τους Έφη Αβδελά, Γιώργο Αγγελόπουλο, Ράνια Ασρινάκη, Γιάννη Γιαννιτσιώτη, Ελένη Γκαρά, Πάνο Πανόπουλο, Μαρίκα Ρόμπου-Λεβίδη, Χρήστο Λυριντζή, Θοδωρή Ρακόπουλο, Πηνελόπη Τοπάλη για την υποστήριξη και τη βοήθεια στην επιλογή του τίτλου του βιβλίου. Η Τασούλα Βερβενιώτη, η Πελαγία Μαρκέτου και ο Δημήτρης Φιλιππουπολίτης έχουν την ευθύνη της μετάφρασης κάποιων από τα κείμενα του τόμου. Η Δήμητρα Τουλάτου έκανε την γλωσσική επιμέλεια του τόμου και ο Νικήτας Κλιντ επιμελήθηκε το εξώφυλλο. Τους ευχαριστώ για την άψογη συνεργασία.

Η Έφη Πλεξουσάκη και η Κατερίνα Ροζάκου υπήρξαν συνοδοιπόροι στο περιπετειώδες και κοπιαστικό εκδοτικό εγχείρημα που πραγματοποιήθηκε σε τόσο αντίξοες συνθήκες. Για την υλοποίησή του μοιραστήκαμε έγνοιες και εργασίες που ξεπερνούσαν κατά πολύ τα καθήκοντα μίας επιμέλειας. Τις ευχαριστώ θερμά για τη συντροφικότητα με την οποία αντιμετώπισαν και τα προβλήματα παραγωγής του παρόντος τόμου. Ελπίζουμε η προσπάθειά μας να πιάσει τόπο.

Ευθύμιος Παπαταξιάρχης